


KONYA'NIN TAŞKENT İLÇESİNDEKİ TARİHİ MEZAR TAŞLARI

HISTORICAL TOMBSTONES IN TAŞKENT DISTRICT OF KONYA

Mustafa ÇETİNASLAN

Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü


mcetinaslan@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-3095-1494>

Dilek BÜLBÜL

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

dlkblbl@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-4509-2861>

Özet

Türk sanatında atalar kültü ve ataya saygının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan mezar yapım geleneği; mezar yerinin ve mezar sahibinin belirtilmesi için hazırlanan mezar taşları ile din başta olmak üzere sanat, tarih, kültür ve edebiyat gibi farklı alanların konusu haline gelmiştir. Mezar taşlarındaki yazı ve süslemeler, yapıldıkları döneme ışık tutan tarihi belgeler durumunda olup hem biçimsel özellikleri hem de içerikleri ile zengin bir çeşitliliğe sahiptirler. Konya iline bağlı Taşkent ilçesi de mezar yapım geleneği ve mezar taşı çeşitliliğiyle öne çıkan yerleşim merkezlerimizdendir.

Çalışmamız Taşkent ilçe merkezinde yer alan Belen, Boğaz ve Sofu mezarlıklarındaki mezar taşlarının sanat tarihi ölçütlerine göre incelenmesini konu almaktadır. 1803-1804 ile 1959 yılları arasında tarihlenen mezar taşlarında görülen değişiklikler malzeme, tipoloji, metin içeriği ve süsleme özellikleri dikkate alınarak değerlendirilecektir. Çalışmada Osmanlı Türkçesiyle yazılmış mezar taşları ile 1928 yılında gerçekleşen Harf İnkılabından sonra günümüz Türkçesiyle yazılmış mezar taşları birlikte incelenmiş; böylece geleneksel mezar taşı yapımı kesintisiz bir süreç halinde ele alınmıştır. Buna bağlı olarak hem taş işlemeciliğindeki hem de alfabadeki değişikliğin mezar taşlarına yansıma şekli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca kadın mezar taşlarında görülen saç gibi antropomorfik özelliklere de dikkat çekilmiş ve bu geleneğin Anadolu'daki izleri araştırılmıştır.

Bu çalışma Taşkent'teki mezar yapım geleneğinin 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısını içine alan 150 yıllık süreçteki gelişim ve değişimini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Taşkent, Mezar, Mezar Taşı, Kitabe.

Abstract

The cult of ancestors in Turkish art and the tradition of grave-making, which emerged as a natural consequence of respect for the ancestor; With the headstones prepared for the burial place and the grave owner to be specified, it has become the subject of different fields such as art, history, culture and literature, especially religion. The writings and decorations on the tombstones are historical documents that shed light on the period in which they were made and have a rich variety with both their formal characteristics and contents. Taşkent district of Konya province is one of our settlements that stands out with its tomb-building tradition and tombstone diversity.

Our study focuses on examining the tombstones in Belen, Boğaz and Sofu cemeteries in Taşkent district center according to the criteria of art history. Observed changes in tombstones dated between 1803-1804 and 1959 are evaluated taking into account material, typology, text content and decoration features. In the study, tombstones written in Ottoman Turkish and tombstones written in modern Turkish were examined together after the Letter Revolution in 1928; thus, the construction of traditional tombstones was handled in an uninterrupted. Accordingly, it was tried to reveal the way in which the change in both stonework and alphabet was reflected on the tombstones. In addition, anthropomorphic features such as hair seen on women's tombstones were noted and traces of this tradition in Anatolia were investigated.

This study aims to reveal the development and change of the tomb-building tradition in Taşkent over a 150-year period that enclosed the 19th century and the first half of the 20th century.

Keywords: Konya, Taşkent, Tomb, Tombstone, Inscript.

Giriş

İslamiyet'ten önce "atalar kültürüne" bağlı olarak ölü gömme geleneğine sahip olan Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da ölümü yaşamın bir devamı olarak görerek bu doğrultuda eserler üretmişlerdir. Türklerde erken dönemlere mumyalama, yakma, sergileme ve toprağa gömme gibi farklı şekillerde görülen defin uygulamaları (Roux, 1999: 217-219) İslamiyet'le birlikte toprağa gömme şeklinde yaygınlık kazanmıştır. Mezar yerinin kaybolmaması için mezarın baş ve ayakucuna dikilen mezar taşları, ölümden sonraki hayatın somut bir göstergesi haline gelmiştir. Ölen kişiyi ebedi kılmak adına dikilen mezar taşları; tarihi süreç içerisinde form, malzeme ve süsleme açısından ait olduğu topluma ve bölgeye göre şekillenmiş ve çeşitlilik kazanmıştır.

Anadolu'da çağlar boyunca gelişen Türk mezar taşı çeşitliliğini bütüncül olarak ele almak kolay olmasa da baş, boyun ve gövde olmak üzere antropomorfik özellikler gösteren mezar taşlarının Avrasya'dan başlayarak Anadolu'ya geliş serüvenine değinmekte fayda vardır. Araştırmalar Türklerin, erken dönemden itibaren mezarlarının üzerine bazen ölü ile alakalı özel işaretler işledikleri bazen de insan veya hayvan biçiminde heykeller diktiklerini ortaya koymaktadır (Berkli, 2012: 27). Mezar taşlarının

öncüleri olan dikili taşların ilk örneklerine Okunev kültüründe rastlanmaktadır. Avrasya'nın doğusunda geniş bir alana yayılmış olan bu kültürde (MÖ 2000) kayrak taşından yapılan bir stelin yüzü gerçekçi bir anlayışla işlenmiştir (Bahar, 2015: 277). Yaklaşık aynı tarihlere ait benzer özellikler gösteren steller, Hakkâri yöresinde de tespit edilmiştir (Sevin & Özfirat, 2001: 501-518). Kimi zaman stel kimi zaman geyik taşı gibi değişik isimlerle anılan dikili taşlar; bir atayı, bir tanrıyı veya bir kahramanı ifade etmek üzere yapılmıştır (Çoruhlu, 2018: 483). Yine bu anlayışın bir devamı olarak Karasuk kültüründe (MÖ 1500-800) dikdörtgen şeklindeki mezarlara güneşin doğuşu ve batışı esas alınarak toprağa gömülmüş bekçi taşları dikilmiştir (Bahar, 2015: 278).

Tarihi çağlara gelindiğinde ise balbal¹¹ dikme geleneğini Göktürlere kadar götürmek mümkündür. Göktürk ve Uygur dönemlerinde dikili taş geleneği baş kısmı insan biçiminde şekillendirilmiş soyut taş heykellere dönüşmüştür (Çoruhlu, 2018: 491). Bununla birlikte Göktürk, Kıpçak ve Kuman taş heykellerinde görülen saç ve saç örgüsü ayrıntıları eski Türklerdeki saç veya örgülü saç geleneğinin ölü taşları üzerindeki yansımasıdır (Çoruhlu, 2018: 493). Ölüye saygının bir ifadesi olarak dikilen bu taşlara ölü'nün ruhunun geçtiğine inanılmış; taş baba ya da taş nine adı verilen bu eserlerin yanı sıra koç veya koyun başlı heykeller mezarda yatanın korunmasına yönelik bir anlayışla yapılmıştır (Berkli, 2012: 35). Ayrıca koç heykelleri 12 hayvanlı Türk takvimine göre, koyun yılında ölenlerin ölüm yılını ifade etmek için de dikilmiştir (Berkli, 2006: 212).

Zaman içerisinde coğrafya ve inanış değişse de örf ve gelenekler varlıklarını devam ettirmiştir. Türk göçleriyle birlikte Anadolu'ya taşınan taş dikme geleneği insan ve hayvan biçimli mezar taşları şeklinde yaygınlık kazanmıştır. Türkler kendileriyle özdeşleştirdikleri hayvanları -özellikle savaşçılığı sembolize eden koç, çokluğu sembolize eden koyun ve özgürlüğü sembolize eden at gibi çeşitli figürleri (Alyılmaz & Alyılmaz, 2017: 306)- mezar taşı olarak kullanmışlardır. Bunun yanı sıra koç ve koyun biçimli mezar taşları cinsiyete de gönderme yapmaktadır. Tunceli ve Iğdır yöresinde erkekler için koç, kadınlar için koyun biçimli mezar taşları kullanılmıştır (Sili, 1996: 61). Koç, koyun ve at figürlerinin kullanımı aynı zamanda Türklerin hayvancılığa dayanan yaşam biçimlerinin de doğal bir sonucudur. Türk boylarının "Akkoyun", "Karakoyun" gibi isimler alması da bu etkileşimin göstergesidir (Berkli, 2006: 70). Erzurum, Kars, Bitlis, Tunceli, Sivas, Rize, Afyon ve Akşehir'de koyun, koç ve at biçimli mezar taşları görülmektedir (Berkli, 2006: 225). Bu figürlerin yanı sıra kuş ve ejder gibi çeşitli hayvanların da mezar taşlarına işlendiği, özellikle ejder figürünün Ahlat mezar taşlarında sıklıkla tercih edildiği bilinmektedir (Karamağaralı, 1992: 144).

İnsan biçimli mezar taşları başta Doğu Anadolu olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülmektedir. Baş, boyun, gövde şeklinde heykelimsi özellikler gösteren mezar taşlarının yüzleri çoğunlukla işlenmese de Adıyaman, Kayseri, Erzincan'da ağız, burun ve göz gibi uzuvların işlendiği

¹¹ Balbal terimi için bk. Bahar, 2015: 282-283; Çoruhlu, 2018: 489.

istisnai örnekler de vardır (Arslan & Uysal: 2010: 18, 36). Erkeği temsil eden figürlü mezar taşları tüfek, bıçak, hançer, kama gibi silahlarla tasvir edilirken; kadını temsil eden figürlü mezar taşları saç veya saç örgüsü, kolye, küpe, mutfak kap-kacakları ile gösterilmektedir. Bu mezar taşlarından başka form açısından figürlü olmasa da bağdaş kurup oturmuş ya da yürüyen insan figürlerinin işlendiği mezar taşları da özellikle Afyon ve Akşehir yöresinde görülmektedir (Benli, 1992: 17).

Hayvan ve insan biçimli mezar taşlarından başka iki türün birlikte görüldüğü uygulamalar da mevcuttur. İğdir'da bulunan koç biçimli bir mezar taşı üzerinde oturur vaziyette biçimlendirilen süvari figürü bu açıdan ilginçtir (Alyılmaz & Alyılmaz, 2017: 318).

Çalışmamıza konu olan Taşkent yöresi, Konya il merkezine 142 km uzaklıkta olan bir ilçedir (Ertan vd., 1974: 13). İlçenin doğusunda Karaman, batısında Bozkır, kuzeyinde Hâdim ve güneyinde Ermenek yer almaktadır.

Yerleşimi MÖ 3000 yılına kadar inen Taşkent, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İlçenin ismi Büyük İskender'in MÖ 333'te Orta Toroslara alması ile İsaoria olmuştur (Demirtaş, 2019: 2). Taşkent ve çevresinde karşılaşılan harabeler, mezar stelleri, lahit ve mimari parçalar Roma-Bizans hakimiyetinin varlığına işaret etmektedir (Bahar, 1996: 58-59). Türkmenlerin bir kolu olan Avşar boyunun 1031-1035 yılları arasında yöreye yerleşmesiyle bölgede Türk hakimiyeti başlamıştır (Ertan vd., 1974: 99-100). 1227-1228 yıllarında Ermenek ve civarı Karamanoğullarının yerleşimine açılmış, Avşar ve Çetmi gibi Türkmen boyları bölgeye yerleşmiştir (Kocamaz, 2013: 5). Anadolu Selçukluları döneminde Ermenek, Mut, Silifke, Gülnar ve Anamur gibi Taşkent de askeri bakımdan önemli uç bölgelerindedir (Akkuş, 2015: 285). Avşarların önderi olan Piri Mehmet'ten dolayı Pirlerkondu, Pirlerkandi, Pirlonda isimleriyle bilinen Taşkent'in Osmanlı egemenliğine girmesi Fatih Sultan Mehmet döneminde olmuştur (Sak, 1997: 170). İlçenin ismi Osmanlı dönemi tahrir defterlerinde Pirlâvganda olarak geçmektedir (Aköz, 1996: 68). Cumhuriyet'in ilanından sonra Hâdim'e bağlı bir nahiye olan Pirlâvganda, 1930 yılında Vali İzzet Bey zamanında Taşkent adını almış ve 1988'de ilçe olmuştur (Ertan vd., 1974: 114).

Günümüzde Taşkent ilçe merkezinde Arap Hoca, Asar, Belen, Boğaz, Ilıcapınar ve Sofu mezarlıkları bulunmaktadır. Ancak Arap Hoca, Asar ve Ilıcapınar mezarlıkları yakın tarihlerde kurulmuş oldukları için bu mezarlıklarda tarihi mezar taşları bulunmamaktadır. Belen, Boğaz ve Sofu mezarlıkları ise yöredeki tarihi mezarlık alanlarıdır. Bu mezarlıklarda kabaca biçimlendirilmiş mezar taşlarından günümüz alfabesiyle yazılmış mezar taşlarına kadar pek çok farklı tip ve özellikte mezar taşı bir arada görülebilmektedir.

Bu çalışmada Anadolu'daki köklü mezar taşı yapım geleneğinin kırsal üslup özelliklerini ortaya koyan Konya'nın Taşkent ilçe merkezindeki 1803-1804 ile 1959 yılları arasına tarihlenen mezar taşları tanıtılacak; mezar taşlarında zaman içerisinde görülen değişiklikler malzeme, tipoloji, metin içeriği ve süsleme özellikleri dikkate alınarak değerlendirilecektir.


Taşkent Mezar Taşları¹²

<p>Katalog No: B-1 b</p> <p>Kime Ait Olduğu: Aişe</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar</p> <p>Tarihi: 1218 / 1803-1804</p> <p>Türü: Kadın Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli (üst kısmı kırık)</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 58x37x10 cm</p> <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşının üst kısmı kırıktır. Metin bölümü, düz satırlar halinde düzenlenmiş ve satırlar alttan ve üstten ikişer çizgi ile birbirinden ayrılmıştır. Sene kısmının yazılı olduğu son bölüm üçgen şeklindeki bir çerçeve içine alınmıştır.</p> <p>Baş taşının arka yüzünde ise düz bir şekilde taranmış ve uç kısmı düz bir şekilde sonlanmış saç kıvrımları yer almaktadır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- ...<i>(kırık)</i></p> <p>- <i>merhûme mağfûre leha</i></p> <p>- <i>Hüseyin validesi Aişe</i></p> <p>- <i>Sene 218</i></p>

¹² Bu bölümde mezar taşları buldukları mezarlıklara ve tarihleri tespit edilebildikleri ölçüde kronolojik sıraya göre ele alınmıştır. Belen Mezarlığı (B), Boğaz Mezarlığı (Bo) ve Sofu Mezarlığı (S) harfi ile gösterilmiştir. Katalog numarasının yanında yer alan (b) harfi baş taşını, (a) harfi ise ayak taşını ifade etmektedir.


<p>Katalog No: B-2 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu ?</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar</p> <p>Tarihi: 1222 / 1807-1808</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: 92x32x9 cm - Ayak Taşı: 46x31x8 cm <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde kalın ve uzun bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe daralan ve tepesi düz bir şekilde sonlanan külah şeklindeki iç başlığın alt kısmına yatay olarak sarılan tek parça sarık, baklava dilimleriyle süslenmiştir. Taşın her iki yanında aşağıdan ve yukarıdan yatay iki çizgiyle sınırlandırılan bir çarpı (X) işareti ve hemen altında iki eğik çizgi bulunmaktadır.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı sadedir.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Bâkî</p> <p>- Âh ile zâr kılarak tazeliğime doymadım</p> <p>- Çün ecel peymânesi dolmuş murâdım almadım</p> <p>- Hasretâ fâni cihanda tûl-ü 'ömr sürmedim</p> <p>- Fırgatâ takdir bu imiş tâ ezelden bilmedim</p> <p>- Sene 1222</p>

<p>Katalog No: B-3 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu: Mustafa</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1235 / 1819-1820</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, üçgen tepelikli <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: 70x33x11 cm - Ayak Taşı: 62x37x11 cm <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde kalın ve uzun bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır.</p> <p>Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe daralan külah şeklindeki iç başlığın alt kısmına yatay olarak tek parça sarık sarılmıştır. Tepesi düz bir şekilde sonlanan külahın üzerinde küçük bir topuz bulunmaktadır.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı üçgen tepeliklidir.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Bâkî</p> <p>- Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân</p> <p>- Bi-hakk-ı Arş-ı A'zam nûr-ı Kur'an</p> <p>- Gelüb kabrimi ziyâret eden ihvân</p> <p>- İdeler rûhuma bir Fâtîha ihsân</p> <p>- Darıcı oğlu Mustafa</p> <p>- 1235</p>


<p>Katalog No: B-4 b</p> <p>Kime Ait Olduğu: Veli</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1254 / 1838-1839</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p>	
--	---

<p>- Baş Taşı: 70x33x10 cm Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Aşağıdan yukarıya doğru daralan düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, Aziziye kalıplı bir fesle sonlanmaktadır. Fesin üst kısmından başlayan ve arka yüzünde sırta kadar inen uzunca bir püskülü bulunmaktadır. Boyun bölümü serlevhadan sonra yatayda kırılmış ve çimentolu harç ile yerine yapıştırılmıştır. Metin bölümü, ince şeritlerle birbirinden ayrılmakta olup son satırda bu uygulama görülmemektedir.</p>	<p>Kitabe Metni: - Hüve'l-Bâkî - Emr itdi Hüdâ eyledi fermân - İrişdi ecel vermedi amân - Otuz altıda şehiden virdim cân - Yirmi yaşım da vâki' oldu bu hicrân - Mağfûrleh hacı ... Veli ru- - huna fâtiha sene 1254</p>

<p>Katalog No: B-5 b/a Kime Ait Olduğu: Ali Yeri: Belen Mezarlığı Mezar Tipi: Bilinmiyor Tarihi: 1302 / 1884-1885 Türü: Erkek Mezarı Formu: - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, dilimli kemer tepelikli Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma Ölçüsü: - Baş Taşı: 78x36x9 cm - Ayak Taşı: 67x34x10 cm Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde kalın ve uzun bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe daralan külah şeklindeki iç başlığın alt kısmına yatay olarak tek parça sarık sarılmıştır. Metin bölümü, düz satırlar halinde düzenlenmiştir. Birinci ve ikinci satırın baş kısmı kırıktır. Satırlar alttan ve üstten ikişer çizgi ile</p>	<p>Kitabe Metni: - ... mağfur - ... oğlu Ali - sene 302</p>

<p>birbirinden ayrılmıştır. Sene kısmının yazılı olduğu son bölüm üçgen şeklindeki bir çerçeve içine alınmıştır. Taşın her iki yan kısmında çarpı (X) işareti alt alta iki kez tekrar edilmiştir.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı dilimli kemer tepeliklidir ve oldukça sadedir.</p>	
<p>Katalog No: B-6 b</p> <p>Kime Ait Olduğu: Hacı Mehmed</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1314/ 1896-1897</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 77x28x10 cm</p> <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde kalın ve uzun bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Tahrip olmuş durumdaki iç başlığın alt kısmına yatay olarak tek parça kalın bir sarık sarılmıştır. Metin bölümü, üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Satırlar ince şeritlerle birbirinden ayrılmıştır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Bâkî</p> <p>- Şefâ'at Hasbî yezdân</p> <p>- ...</p> <p>- ... ihvân</p> <p>- Makâmın cennet ...</p> <p>- ... Hacı Mehmed</p> <p>- rûhuna fâtiha sene 1314</p>

<p>Katalog No: B-7 b</p> <p>Kime Ait Olduğu ?</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1324/ 1906-1907</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 80x33x9 cm</p> <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde uzun bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Yukarıya doğru hafifçe daralan külah şeklindeki iç başlığın alt kısmına yatay olarak tek parça sarık sarılmıştır. Metin bölümü, ince şeritlerle birbirinden ayrılmıştır. Oldukça sade olan baş taşının yan kısımlarında alt alta işlenen üç adet çarpı (X) işareti görülmektedir. Bu motif aşağıdan ve yukarıdan iki çizgi ile sınırlandırılmıştır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Bâkî</p> <p>- Âh ile zâr kılarak tazeliğime doymadım</p> <p>- Çün ecel peymânesi dolmuş murâdım almadım</p> <p>- Hasretâ fâni cihanda tûl-ü 'ömr sürmedim</p> <p>- Firgatâ takdir bu imiş tâ ezelden bilmedim</p> <p>- Sene 1324</p>


<p>Katalog No: B-8 b</p> <p>Kime Ait Olduğu: Hızır</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1330/ 1911-1912</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 90x34x10 cm</p>	
--	---


<p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde kalın ve uzun bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Boyun serlevhanın alt kısmından kırılmış daha sonra çimentolu harçla gövdeye tutturulmuştur. Aşağıdan yukarıya doğru hafifçe daralan külah şeklindeki iç başlığın alt kısmına yatay olarak tek parça kalın bir sarık dilimi sarılmıştır. İç başlığın tepesi düz bir şekilde sonlanmıştır.</p> <p>Metin bölümü, ince şeritlerle birbirinden ayrılmakta olup son satırda üçgenimsi bir uygulamaya gidilmiştir. Bu üçgenin kısa kenarlarına ise rûhuna ve 1330 ifadeleri asimetrik çerçeveler içerisine yerleştirilmiştir. Oldukça sade olan baş taşının yanlarında alt alta işlenen iki adet çarpı (X) işareti görülmektedir. Bu iki çarpı işareti yatayda çekilen iki çizgi ile birbirinden ayrılmıştır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî - Emr? ... - Rızâ ki ... - Okusun ... - ...gelub - - ... olub</p> <p>- merhûm Hızır bin Mehmed fâtiha rûhuna 1330</p>

<p>Katalog No: B-9 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu: Emine Darıcı</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1937</p> <p>Türü: Kadın Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, kadın başlıklı - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, üçgen tepelikli <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: 77x35x8 cm - Ayak Taşı: 71x34x9 cm <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde geniş bir boyunla geçilen başlık yer</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- GELİBKABRİ</p>

<p>almaktadır. Taşın arka yüzünde baş kısmından başlayıp bele kadar inen kıvrımlı bir saç görülmektedir. Günümüz alfabeti ile büyük harflerden oluşan metin bölümü çerçevesizdir.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı ise üçgen tepeliklidir ve oldukça sadedir.</p>	<p>- <i>MZİYARETEDE</i> - <i>NİHVANEDELE</i> - <i>RRUHUMABİR</i> - <i>FATİHAİHSA</i> - <i>NEMİNEDARI</i> - <i>CI 1937</i></p>
--	--

<p>Katalog No: B-10 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu : ?</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar</p> <p>Tarihi: -</p> <p>Türü: Kadın Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, kadın başlıklı - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: 80x38x10 cm - Ayak Taşı: 58x37x11 cm <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde geniş bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Taşın arka yüzünde baş kısmından başlayıp bele kadar inen saç örgüsü görülmektedir. Saçın uç kısmı bir tokayla tutturularak bağlanmıştır. Ayrıca taşın yan kısımları alt alta iki adet çarpı (X) işareti ile süslenmiştir. Çarpı işaretleri hem birbirinden hem de aşağıdan ve yukarıdan yatayda iki çizgi ile ayrılmıştır.</p> <p>İnce çizgilerle satırlar araları vurgulanan kitabe metni silik durumda olup kısmen okunabilmektedir.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı ise oldukça sadedir.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Merhûme mağfûre leha</i> - <i>... rûhuna</i> - <i>Sene ...</i>


<p>Katalog No: B-11 b</p> <p>Kime Ait Olduğu ?</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar</p> <p>Tarihi: -</p> <p>Türü: Kadın Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, kadın başlıklı</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 109x74x10 cm</p> <p>Yazı Türü: -</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde geniş bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Taşın arka yüzünde baş kısmından başlayıp bele kadar inen kıvrımlı saç görülmektedir. İnce çizgilerle sınırlandırılan metin bölümü işlenmemiştir.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- ...</p>


<p>Katalog No: B-12 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu ?</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar</p> <p>Tarihi: ?</p> <p>Türü: Kadın Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, kadın başlıklı (üst kısmı kırık)</p> <p>- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli (üst kısmı kırık)</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 46x34x9 cm</p> <p>- Ayak Taşı: 40x35x10 cm</p> <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
---	--

<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşının üst kısmı kırıktır. Taşın arka yüzünde servi ağacına benzer bir saç örgüsü işlenmiştir. Tek parça saç örgüsünde belik araları işlenmiş ve motif aşağıya doğru genişleyerek sonlanmıştır. Taşın yan kısımları ise alt alta üç adet çarpı (X) işareti ile süslenmiştir. Çarpı işaretleri hem birbirinden hem de aşağıdan ve yukarıdan yatayda iki çizgi ile ayrılmıştır. Metin bölümü, düz satırlar halinde düzenlenmiş ve ince şeritlerle birbirinden ayrılmıştır.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı sade olup üst kısmı kırıktır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- (kırık)</p> <p>- ...</p> <p>- ...</p> <p>- ...</p> <p>- ...</p> <p>- ...</p> <p>- Sene ...</p>
--	---

<p>Katalog No: B-13 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu ?</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: -</p> <p>Türü: Kadın Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli (üst kısmı kırık)</p> <p>- Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, dilimli kemer tepelikli</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 53x30x7 cm</p> <p>- Ayak Taşı: 61x32x7 cm</p> <p>Yazı Türü: Nitelsiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşının üst kısmı boyundan itibaren kırık olup ön yüzde de bazı satırlarda kırıklar vardır. Taşın arka yüzünde inceden kalına doğru giden tek parça saç örgüsü görülmektedir. Taşın yanları alt alta iki adet çarpı (X) işareti ile süslenmiştir. Çarpı işaretleri hem birbirinden</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- ... (Kırık)</p> <p>- EFENDİM</p> <p>- NAZAREYLE ...</p> <p>- KABRİMİNTEŞ ...</p> <p>- GENÇYAŞIMDA</p>


<p>hem de aşağıdan ve yukarıdan yatayda iki çizgi ile ayrılmıştır. Günümüz alfabesiyle yazılan metin bölümü, düz satırlar halinde düzenlenmiştir.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı ise dilimli kemer tepeliklidir.</p>	<p>- ÖLÜMGELDİYA - DİKİLDİBAŞIMA - FATİHA</p>
---	---

<p>Katalog No: B-14 b</p> <p>Kime Ait Olduğu ?</p> <p>Yeri: Belen Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: -</p> <p>Türü: Kadın Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, kadın başlıklı</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin kazıma</p> <p>Ölçüsü: 56x25x7 cm</p> <p>Yazı Türü: -</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde geniş bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Taşın arka yüzünde ise baş kısmından başlayıp bele kadar, düz bir şekilde inen saç görülmektedir. Düşeyde kazıma tekniğiyle oluşturulan çizgiler saça taranmış izlenimini vermektedir. Taşın gövde yanlarından başlayan ve baş kısmında da devam eden çarpı (X) işaretleri vardır. Metin işlenmemiştir.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>-</p>

<p>Katalog No: Bo-1 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu: Mustafa Bazanamur</p> <p>Yeri: Boğaz Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: M. 1959</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, sivri kemer tepelikli <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: 67x32x8 cm - Ayak Taşı: 55x32x6 cm <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Aşağıdan yukarıya doğru daralan düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, Aziziye kalıplı bir fesle sonlanmaktadır. Başlığın üst kısmında bir topuz bulunmaktadır. Taşın yan kısımları alt alta iki adet çarpı (X) işareti ve çarpı işaretleri hem de alt ve üstlerinde ikişer yatay çizgi bulunmaktadır.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı ise sivri kemer tepeliklidir ve oldukça sadedir.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1959 - FÂTİHA - ELMERHUM - VELMAĞFUR - ALİOĞLU - MUSTAFA - BAZANA - MUR

<p>Katalog No: Bo-2 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu : ?</p> <p>Yeri: Boğaz Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: -</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, sivri kemer tepelikli <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: 87x36x14 cm - Ayak Taşı: 49x31x9 cm <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşı, gövde ve bu gövdeye kademeli bir boyunla bağlanan başlıktan oluşmaktadır. Başlık, üst çapı alt çapına göre oldukça küçük olarak biçimlendirilmiş bir fes etrafına çapraz sarılan enli sarık dilimlerinden oluşmaktadır. Serlevhası olmayan metin bölümü çerçevesizdir. Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı ise sivri kemerli bir tepelikle sonlanmaktadır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ALTI AYLIK - YETİM KALDIM - BABAMDAN - BENİ BÜYÜTTÜ - YARADAN - BENİ HİMAYE - EDEN DAYIM - SOLAK HACI MEH - MET EF. ADEM - MEHMET OĞLU - ...

<p>Katalog No: S-1 b/a</p> <p>Kime Ait Olduğu: Ahmet Efendi</p> <p>Yeri: Sofu Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1250 / 1834-1835</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli (üst kısmı kırık) - Ayak Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, üçgen tepelikli <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: 59x34x7 cm - Ayak Taşı: 32x25x9 cm <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli baş taşının üst kısmı kırıktır. Düz satırlar halinde düzenlenen metin bölümünü oluşturan satırlar, ince şeritlerle birbirinden ayrılmıştır.</p> <p>Düşey dikdörtgen biçimli ayak taşı ise üçgen tepeliklidir.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Hallâkû'l-Bâkî</p> <p>- ...</p> <p>- ... zâdeden vâiz Ahmed Efendi</p> <p>- ... Hüdâ'dan ...</p> <p>- Okuyan fâtiha rûhuna leyl-ü nehâr</p> <p>- Sene 1250</p>

<p>Katalog No: S-2 b</p> <p>Kime Ait Olduğu: Mustafa</p> <p>Yeri: Sofu Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1285 / 1868-1869</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma ve kazıma</p> <p>Ölçüsü:</p>	
--	---

<p>- Baş Taşı: 85x31x10 cm</p> <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde yükselen geniş bir boyunla sarıklı başlığa geçilmiştir. Takke türü bir iç başlığın etrafına iki yandan çapraz sarık dilimlerinin sarılmasıyla oluşturulan başlığın ön cephesinde üçgen şeklinde bir boşluk yer almaktadır. Başlığın sağ arka kısmı kırıktır. Taşın yanlarında alt alta işlenen iki çarpı (X) işareti aşağıdan ve yukarıdan birer yatay çizgi ile sınırlandırılmıştır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî</p> <p>- Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân</p> <p>- Bi-hakk-ı Arş-ı A'zam nûr-ı Kur'an</p> <p>- Gelüb kabrim ziyâret eden ihvân</p> <p>- İdeler rûhuma bir Fâtîha ihsân</p> <p>- El-hâc Mustafa bin Ali Fâtîha</p> <p>- Sene 1285</p>

<p>Katalog No: S-3 b</p> <p>Kime Ait Olduğu: Hasan</p> <p>Yeri: Hüseyin Sofu Mezarlığı</p> <p>Mezar Tipi: Bilinmiyor</p> <p>Tarihi: 1343 / 1924-1925</p> <p>Türü: Erkek Mezarı</p> <p>Formu:</p> <p>- Baş Taşı: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı</p> <p>Malzeme ve Teknik: Taş / Zemin oyma</p> <p>Ölçüsü:</p> <p>- Baş Taşı: 88x35x8 cm</p> <p>Yazı Türü: Niteliksiz</p>	
<p>Tanım ve Kompozisyon: Düşey dikdörtgen biçimli gövdenin üzerinde geniş bir boyunla geçilen başlık yer almaktadır. Yukarıya doğru hafifçe daralan, tepsi düz bir şekilde sonlanan külâh şeklindeki iç başlığın alt kısmına yatay olarak tek parça kalın bir sarık dilimi sarılmıştır. Taşın yanlarında alt alta işlenen iki çarpı (X) işareti aşağıdan ve yukarıdan birer yatay çizgi ile sınırlandırılmıştır.</p>	<p>Kitabe Metni:</p> <p>- Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî</p> <p>- Uçduğum</p> <p>- Gufrân-ı Rahîm ü Rahman</p> <p>- Şefâ'at Hasbi Yezdân</p> <p>- Rûhuma bir Fâtîha ihsân</p> <p>- Hacı Hasan bin Hacı Mustafa</p> <p>- Sene 1343</p>

Değerlendirme

Taşkent ilçe merkezinde yer alan Belen, Boğaz ve Sofu mezarlıklarındaki 29 mezar taşından 19 tanesi baş taşı (-1 b, B-2 b, B-3 b, B-4 b, B-5 b, B-6 b, B-7 b, B-8 b, B-9 b, B-10 b, B-11 b, B-12 b, B-13 b, Bo-1 b, Bo-2 b, S-1 b, S-2 b, S-3 b), 10 tanesi ise ayak taşıdır (B-2 a, B-3 a, B-5 a, B-9 a, B-10 a, B-12 a, B-13 a, Bo-1 a, Bo-2 a, S-1 a). 19 baş taşından 13'ü eski yazı olarak da tanımlanan Osmanlı alfabesiyle (B-1 b, B-2 b, B-3 b, B-4 b, B-5 b, B-6 b, B-7 b, B-8 b, B-10 b, B-12 b, S-1 b, S-2 b, S-3 b) dördü ise günümüz alfabesiyle yazılmıştır (B-9 b, B-13 b, Bo-1 b, Bo-2 b). İki baş taşında ise kitabe işlenmemiştir (B-11 b, B-14 b).

Çalışmada ele alınan mezar taşlarından yedisi kadın (B-1 b, B-9 b, B-10 b, B-11 b, B-12 b, B-13 b, B-14 b), 12'si erkek mezar taşıdır (B-2 b, B-3 b, B-4 b, B-5 b, B-6 b, B-7 b, B-8 b, Bo-1 b, Bo-2 b, S-1 b, S-2 b, S-3 b).

Malzeme ve Teknik

Yörede mezar yapımında düzgün yonu ve moloz taş malzeme kullanımı yaygınlık göstermektedir. Mezar taşlarında ise halk arasında "bor taşı"¹³ adı verilen bej renkli kalker taşı kullanılmaktadır. Yöresel taş malzemenin tercih edildiği mezar taşlarının tamamında malzemenin katmanlar halinde kolayca dökülebilmemesinden kaynaklanan bozulmalar mevcuttur.

Osmanlıca yazılı mezar taşlarının metin bölümleri zemin oyma tekniğinde işlenmiş, böylece harfler kabarık olarak verilmiştir. Buna karşın günümüz alfabesi ile yazılan mezar taşlarının kitabeleri kazıma tekniğinde işlenmiştir. Kazıma tekniği ayrıca metin çerçevelerinde, sarık dilimlerinde, fes püsküllerinde, saç örgülerinde ve taşların yanlarında işlenen düz çizgi ve çarpı (X) işaretlerinde kullanılmıştır.

Mezar Tipleri

Çalışma kapsamında ele alınan üç mezarlıktaki mezar yapılarının neredeyse tamamının yakın zamanda yenilendiği görülmüştür. Bu sebeple mezar tipleri konusunda günümüze özgün hali ile ulaşan mezarlar dikkate alınmıştır. Belen mezarlığında yüksek çerçeveli bir mezar yapısı içerisinde üçü baş taşı, biri ayak taşı olmak üzere dört mezar taşı yer almaktadır (B-1, B-11, B-12). Düzgün yonu taşlardan harçsız kuru duvar tekniğinde yapılan mezar, ahşap hatıllarla da desteklenmiştir (Fotoğraf 1). Mezarın uzun kenarlarında yer alan üstteki köşe taşları kabaralıdır. Yine aynı mezarlıkta moloz taşlardan harçsız kuru duvar tekniğinde yapılmış çerçeveli iki mezar tespit edilmiştir (B-2, B-10: Fotoğraf 2).

¹³ Akdeniz kuşağında yer alan Taşkent ve Hâdim ilçelerinde bu terimin kullanımı ortak olup bu taş, kolay işlenebildiği için tarih boyunca mezar taşı yapımında tercih edilmiştir.



Foto. 1. Yüksek çerçeveli mezarın genel görünümü (B-1, B-11, B-12).



Foto. 2. Çerçeveli mezarın genel görünümü (B-10).

Mezar Taşı Tipleri

Mezar taşları üzerine yapılmış çeşitli tipoloji denemeleri bulunmaktadır¹⁴. Ancak yerel üslup özellikleri, dönem ve usta/sanatçı faktörü gibi çeşitli sebepler tipolojilerin zenginleşmesini sağlamak ve güncellenmesi sonucunu doğurmaktadır.

Taşkent mezarlıklarında incelenen baş ve ayak taşlarının tamamının gövdeleri yatay dikdörtgen kesitlidir. 11 mezar taşı erkek başlıklı (B-2 b, B-3 b, B-4 b, B-5 b, B-6 b, B-7 b, B-8 b, Bo-1 b, Bo-2 b, S-2 b, S-3 b) ve dört mezar taşı ise kadın başlıklıdır (B-9 b, B-10 b, B-11 b, B-14 b). Üç mezar taşı üçgen tepelikli (B-3 a, B-9 a, S-1 a), iki mezar taşı dilimli kemer tepelikli (B-5 a, B-13 a) ve iki mezar taşı sivri kemer tepeliklidir (Bo-1 a, Bo-2 a). İki mezar taşı kabaca yontulmuş olduğundan (B-2 a, B-10 a) ve beş mezar taşının üst kısmı kırık olduğundan (B-1 b, B-12 b/a, B-13 b, S-1 b) tepelik veya başlık konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat üç mezar taşının (B-1 b, B-12 b, B-13 b) üst kısmı kırık da olsa arkasında görülen saç veya örgülü saç uygulaması, mezar taşlarının kadınlara ait olduğunu göstermektedir.

Başlık Tipleri

Mezar taşlarındaki başlıklar, kitabe metnine bakılmaksızın mezarda yatanın cinsiyeti, mesleği ve sosyal statüsü gibi çeşitli konularda bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Ancak başlıklar değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken bir husus sosyal statünün akrabalık bağları ile kuşaktan kuşağa aktarılabilirdiği gerçeğidir. Zira çok küçük yaşta ölen bir çocuğun mezar taşında babasının mesleğinin sembolü olan kavuk ya da sarık şeklinde bir başlık görülebilmektedir. Bu nedenle başlıklar değerlendirilirken şekil özelliklerinin kitabe metnindeki bilgilerle de desteklenmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen 19 baş taşından 11 tanesi erkek başlıklıdır. Erkek başlıkları kendi içerisinde biri sarık (S-2 b), yedisi külah biçimli uzun silindirik başlık (B-2 b, B-3 b, B-5 b, B-6 b, B-7 b,

¹⁴ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. Laqueur, 2007; Çal, 2007; Çal & Çal Ataoğuz, 2008; Çal, 2015; Çetinaslan, 2021.

B-8 b, S-3 b) ve üçü de fes (B-4 b, Bo-1 b, Bo-2 b,) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. S-1 b numaralı erkek mezar taşının üst kısmı kırık olduğu için başlık / tepelik türü tespit edilememiştir.

Taşkent Sofu Mezarlığındaki S-2 b numaralı mezar taşında iç başlığın sarık dilimleri ile kuşatıldığı bir başlık kullanılmıştır. Tepe kısmı açıkta bırakılan takke, iki yana eğimli yatay çapraz sarık dilimleri ile sarılmış ve ön cephede üçgen şeklinde bir boşluk bırakılmıştır (Fotoğraf 4). Çok yaygın olmayan bu başlığın bir benzeri Yukarı Hâdim Mezarlığında bulunmaktadır (Bülbül, 2017: 212, Fotoğraf No: 39).

Tepesi düz, uzun silindirik bir külahın alt kısmının tek kademeli kalın bir sarıkla kuşatıldığı başlık tipi yedi mezar taşında görülmektedir (B-2 b, B-3 b, B-5 b, B-6 b, B-7 b, B-8 b, S-3 b: Fotoğraf 3). Yerel üslup özelliklerinin öne çıktığı bu başlık tipinde kullanılan iç başlık, fese göre daha uzun tutulmuş ve bir külah şeklinde biçimlendirilmiştir. Çok fazla örneğine rastlanmayan bu başlık tiplerinin benzerleri Yukarı Hâdim Mezarlığında üç mezar taşında görülmektedir (Bülbül, 2017: 207, 208, 209, Fotoğraf No: 26, 30, 31). Taşkent ile aralarında yaklaşık 15 km mesafe bulunan Hâdim'de iki mezar taşından birinin bir müellife bir diğeri ise müderrise ait olduğu bilinmektedir. Buradaki başlıklarda külah kısa ve düz tutulmuş olup iç başlığı saran sarık daha enlidir. Benzer bir başlık, Korkuteli Büyükköy Mezarlığında bulunan Musaoğlu Derviş Ali Ağa isimli bir kişinin 1225 / 1810-11 tarihli mezar taşında görülmektedir (Babacan vd., 2019: 670, 671, 672, 674). Hâdim'deki mezar taşlarının Nakşibendî tarikatına mensup kişilere, Korkuteli Büyükköy Mezarlığındaki mezar taşının ise bir dervişe ait olması bu başlık tipinin dini kimliğe sahip kişilerde kullanıldığını düşündürmektedir. Hâdim, Korkuteli ve Taşkent'teki benzer mezar taşlarının aynı yıllara tarihlenmesi ve bölgesel açıdan birbirine yakın olması kültürel etkileşimi kanıtlamaktadır. Yine benzer bir başlık Şebinkarahisar Şehir Mezarlığında yer alan Hasan isimli bir kişinin 1227 / 1812-13 mezar taşında da görülmektedir (Çal & İltar, 2011: 254).



Foto. 3. Külah şeklinde bir iç başlığın tek kademeli, kalın sarık dilimi ile sarılarak yapılan başlık (B-5 b).



Foto. 4. İç başlıkta takkenin kullanıldığı sarıklı başlık (S-2 b).

Taşkent'teki üç mezar taşında fes kullanımı görülmektedir (B-4 b, Bo-1 b, Bo-2 b). Bo-2 b/a numaralı mezar taşı, Çal tipolojisinde S 2-3 a olarak adlandırılır ve müderris başlığı olarak tanımlanır (Çal, 2015: 134). Bu başlık tipinde üst çapı alt çapına göre oldukça küçük olarak biçimlendirilmiş tepesi düz bir başlık, bütünüyle enli ince sarık dilimleriyle sarılır ve bu dilimler ortada çapraz bir dilim tarafından kesilir. Anadolu'da geniş bir coğrafyada görülen bu başlığın benzerleri Konya'nın çeşitli mezarlıklarında dokuz (Kara & Danışık, 2005: 87, 117, 141, 181, 191, 285, 343, 345, 347), İnegöl'de altı (Çetinaslan, 2021: 114, 122, 127, 138, 241, 266), Boyabat'ta beş (Çal, 2015: 134), Üsküdar'da üç (Yariş, 2018: 245, 246, Fotoğraf No: 46, 52, 59), Beyşehir'de iki (Muşmal & Çetinaslan, 2013: 467, Fotoğraf No: 30; Muşmal vd., 2014: 186), Hâdim'de bir (Bülbül, 2017: 213, Fotoğraf No: 42) ve Rize'de bir mezar taşında görülmektedir (Hanoğlu, 2018: 341, Fotoğraf No: 9).

B-4 b, Bo-1 b numaralı mezar taşlarında görülen fesler, alt çapları üst çaplarına göre geniş olan Aziziye kalıplı feslerdir. Laquer İstanbul'da en yaygın fes tipi olarak belirttiği Aziziye kalıplı fesleri X-3 olarak tasnif etmiştir (Laquer, 2007: 157). Çal farklı yayınlarında bu tipi Aziziye kalıplı fes (Çal, 1999: 212), 10c (Çal, 2007: 307), 7. Tip 7 b (Çal & Çal Ataoğuz, 2008: 22; Çal, 2008: 18), F2 (Çal, 2020: 226) şeklinde tanımlamaktadır.

Bu fes tipi Anadolu'da çeşitli yerel farklılıklarla birlikte oldukça tercih edilen bir başlık tipidir. Edirne'de 43 (Çal, 2020: 226), İnegöl'de 18 (Çetinaslan, 2021: 28-29), Eyüp'te dokuz (Çal, 1999: 212), Kastamonu Atabey Gazi Camisi haziresinde dokuz (Çal & Çal Ataoğuz, 2008: 21, 22), Edirne Üç Şerefeli Cami haziresinde beş (Arslan, 2007: 78, 88, 115, 125, 285), Göynük'te dört (Çal, 2007: 360, 361, 363, 364, Fotoğraf No: 47, 54, 80, 94), Beyşehir'de iki (Muşmal & Çetinaslan, 2013: 468, Fotoğraf No: 35; Muşmal vd., 2014: 185), Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığında iki (Nefes, 2007: 241, 245), Konya'nın çeşitli mezarlıklarında iki (Kara & Danışık, 2005: 339, 341), Hâdim'de bir (Bülbül, 2017: 214, Fotoğraf No: 45, 46) ve Kastamonu Honsalar Cami haziresinde bir (Yeni, 2013: 603) mezar taşında Aziziye kalıplı fes tercih edilmesi yaygın kullanımı ortaya koymaktadır.

B-4 b numaralı mezar taşının arka kısmında festen başlayıp sırta doğru uzanan püskül farklı bir uygulama olarak dikkat çekmektedir (Fotoğraf 5). Aziziye kalıplı bir fesin püskülünün bu şekilde biçimlendirilmesi ve kitabe metninde "şehiden" ifadesine yer verilmesi Türkistan coğrafyasında, yurdundan uzakta ölen Alpler için dikilen saç örgülü taş heykelleri hatırlatmaktadır (Berkli, 2012: 27).



Foto. 5. B-4 b numaralı erkek mezar taşının fes şeklindeki başlığının sırta kadar uzanan püskülü.



Foto. 6. B-9 b numaralı mezar taşında dalgali olarak işlenen örgüsüz saç.

İncelediğimiz 19 baş taşından yedisi kadın başlıklıdır (B-1 b, B-9 b, B-10 b, B-11 b, B-12 b, B-13 b, B-14 b). Kadın başlıklı bu mezar taşlarında insan silüeti oluşturacak şekilde bir başlık ve arka cephede çeşitli şekillerde biçimlendirilmiş uzun saçlar görülmektedir. Saçlar örgüsüz ve tek örgülü olmak üzere iki farklı şekilde işlenmiştir.

B-1 b, B-9 b, B-11 b ve B-14 b numaralı baş taşlarında işlenen saçlar örgüsüzdür (Fotoğraf 6). B-9 b ve B-11 b numaralı mezar taşlarında görülen saçlar dalgali, B-1 b ve B-14 b numaralı mezar taşlarında ise taranmış şekilde verilmiştir. B-1 b numaralı mezar taşının üst kısmı kırık olup saçın uç kısmı düz bir şekilde kesilmiş ve saç taranmıştır. Dolayısıyla saç örgüsü görülmediği için toka gibi herhangi bir bağlayıcı unsur da bulunmamaktadır. B-14 b numaralı mezar taşında görülen saç B-1 b'deki gibi taranmış, fakat daha uzun bırakılmıştır. Hâdim'de 18-20. yüzyıl aralığına tarihlenen dokuz (Bülbül, 2020: 8, 11, 13, 18, 20, 24, 29, 31, 38), Ermenek'te 19-20. yüzyıl aralığına tarihlenen dört (Duran & Baş, 2019:115, Fotoğraf No: 5, 6), İncearaplar'da 20. yüzyıla tarihlenen iki (Aslan & Uysal, 2010: 24, 27, Fotoğraf No: 11, 14) ve Mersin Karayakup Köyü'nde iki mezar taşı B-1 b ve B-14 b numaralı mezar taşlarındaki saç özelliklerine sahiptir (Çoruhlu, 2018: 517, Levha: 39 A-B). Saçın uzun bırakıldığı ve taramanın görülmediği B-9 b ve B-11 b numaralı mezar taşlarının benzerleri Ermenek'te dokuz (Duran & Baş, 2019: 114, Fotoğraf No: 3), Hâdim'de bir (Bülbül, 2020: 22) mezar taşında karşımıza çıkmaktadır. B-10 b, B-12 b ve B-13 b numaralı baş taşlarının arka yüzünde tek parça saç örgüsü görülmektedir (Fotoğraf 7). B-10 b'de saçın uç kısmı bir toka ile tutturulmuş ve boğumlu şekilde işlenmişken B-13 b numaralı mezar taşında tek parça saç örgüsü uzunca bırakılmıştır. B-10 b ve B-13 b numaralı mezar taşlarındaki benzer saç ayrıntıları Ermenek'te 14 (Duran & Baş: 2019: 115-116, Fotoğraf No: 7, 8, 9.), Hâdim'de altı (Bülbül, 2020: 15, 17, 33, 34, 35, 37), Barınaklar Mezarlığında altı (Çoruhlu, 2018: 518, 519, Levha: 40 A-B-C, Levha 41 A-B-C), Malatya Sancaktar Mezarlığında iki (Güzel, 2017:136, 139,

Fotoğraf No: 22, 47) ve Elaziğ-Baskil'de bir (Karamağaralı, 1992: 26, Fotoğraf No: 106) mezar taşında görülmektedir.



Foto. 7. B-13 b numaralı mezar taşının arka yüzünde yer alan belik araları işlenmiş saç örgüsü.



Foto. 8. B-12 b numaralı mezar taşının arka yüzünde yer alan belik araları işlenmiş saç örgüsü.

B-12 b numaralı mezar taşında saç örgüsünün belik araları işlenmiş ve örgülü saç serviye benzetilmiştir (Fotoğraf 8). Hâdim'de üç (Bülbül, 2020: 26, 28, 36, Katalog No: 11, 12, 18) mezar taşında benzer bir uygulama görülmektedir.

Türklerde zaman içerisinde kazandığı anlam değişse de saça verilen önem değişmemiştir. Kurganlardan çıkarılan kesik saçlar, kaya resimleri ve Göktürk heykellerindeki örgülü saçlar ve Uygur fresklerinde uzun saçlarıyla tasvir edilen figürler bu önemin bir göstergesidir. Eski Türklerde ilk dönem şamanlarının genellikle kadın olması saça kutsallık kazandırmış ve daha sonraki dönemlerde şaman olan erkekler de kadınlar gibi saçlarını uzatmışlardır (Şahbaz, 2020: 1494). Uzun saçın gücü simgelediğine inanan Türkler, savaş esnasında saçlarını at kuyruğu şeklinde örmüşler (Ölmez, 2016: 185) ya da tepelerinde bir tutam saç bırakarak düşmana korku salmayı amaçlamışlardır (Şahbaz, 2020: 1495). Uygur kadınlarının güzelliğinin sembolü olan saç ise örgü sayısı ve örme şekli ile belirli kurallara bağlanmıştır. Bekar kızlar saçlarını tekli, evli kadınlar ikili / çift örgüler şeklinde örerken dul, çocuk ya da torun sahibi kadınların örgü sayısı ve şekli değişmekteydi (Tanrıdağı, 2000: 47-48). Taşkent ilçesinin içinde bulunduğu Toroslarda da bekar kızların saçlarını simli iplerle ve nazar boncuklarıyla örmesi, yeni evli olanlara kakül ve zülûf kesilmesi, yeni doğan bebeklerin kesilen saçı kadar fakirlere sadaka verilmesi bu geleneğin günümüze dek devam ettiğini göstermektedir.

Mezar taşının gövdesine bir boyunla bağlanan başlıklar, mezar taşını biçimsel olarak antropomorfik bir boyuta taşımakta ve eski gelenekleri yansıtmaktadır. Baş taşlarında kadın ve erkek başlıkları tercih edilirken özellikle ayak taşlarında çeşitli şekillerde biçimlendirilmiş tepelikler yaygınlık kazanmaktadır. İncelediğimiz 29 mezar taşından 10'u ayak taşı olup bunlardan yedi tanesinin üst kısmı sağlam

durumdadır. Buna göre üç mezar taşı üçgen tepelikli (B-3 a, B-9 a, S-1 a), iki mezar taşı dilimli kemer tepelikli (B-5 a, B-13 a) ve iki mezar taşı da sivri kemer tepeliklidir (Bo-1 a, Bo-2 a).

Mezar Taşı Ölçüleri

Taşkent mezarlıklarında ele aldığımız mezar taşlarının boyları 32-109 cm, genişlikleri 25-74 cm, kalınlıkları ise 6-14 cm arasında değişmektedir¹⁵.

Süsleme

Kırsal bir yerleşim alanı olarak tanımlayabileceğimiz Taşkent yöresinde incelediğimiz mezar taşları sade örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın ve erkek, baş ve ayak taşı fark etmeksizin mezar taşlarının yanlarında görülen çarpı (X) işareti en yaygın geometrik süsleme ögesidir (Fotoğraf 9-10). Birbirini kesen iki çizginin çapraz şekilde konumlanmasından oluşan motif Türk sanatında köklü bir geçmişe sahiptir. İlk olarak MÖ 4-5. yüzyıla tarihlenen Pazırık halısında rastlanan ve 24 karenin içinde bulunan çarpı (X) motifi Hun gülü olarak adlandırılmaktadır (Çakmakoğlu Kuru, 2020: 2264). Bir süsleme unsuru olarak kullanılan çarpı (X) işareti, motif olmanın ötesinde aitlik de bildirmektedir. Özellikle Orhun alfabesinde "D" sesini veren "X", Avşar, Kızık gibi bazı Türk boylarının damgası olarak da kullanılmıştır (Duran, 2019: 684).

Taşkent mezar taşlarında görülen bu geometrik süsleme, iki örnekte birli (B-4 b, B-11 b) sekiz örnekte ikili (B-1 b, B-5 b, B-8 b, B-10 b, B-13 a, Bo-1 b, S-2 b, S-3 b) iki örnekte üçlü (B-7 b, B-12 b) ve bir örnekte dörtlü (B-14 b) kompozisyonlar şeklinde kullanılmış, başlangıç ve bitişinde bir ya da iki çizgi ile sınırlandırılmıştır. Tek bir mezar taşında ise kompozisyon değişmiş ikişer yatay çizgi arasındaki çarpı (X) işaretinin altında iki eğik çizgiye yer verilmiştir (B-2 b). Benzer işaretler Hâdim mezar taşlarında da görülmektedir. Birli ya da alt alta ikili, üçlü, dörtlü çarpı (X) işaretlerinin görüldüğü bu mezar taşları arasında Numan oğlu Abdullah'a ait olan baş taşındaki süsleme daha gelişmiştir. Baş taşının omuz başından başlayan küçük baklava dilimli kompozisyon, hemen altında yer alan ve aralarında dikey üç çizginin bulunduğu iki çarpı işareti ile devam etmektedir. Yatayda üç çizginin ayırdığı tek ve büyük bir çarpı işareti ile kompozisyon tamamlanmaktadır (Bülbül, 2017: 211, Fotoğraf No: 37).

B-2 b numaralı erkek mezar taşında iç başlığın etrafına yatay olarak sarılan sarık, küçük baklava dilimleriyle süslenmiştir.

¹⁵ Mezar taşlarının ölçüleri alınırken kırık taşlar ve toprak altında kalan kısımlar dikkate alınmamıştır.



Foto. 9. Mezar taşlarının yan tarafına işlenen tek çarpı (X) işareti (B-4 b).



Foto. 10. Mezar taşlarının yan tarafına işlenen çoklu çarpı (X) işareti (B-7 b).

İçerisinde dört mezar taşının (B-1 b, B-11 b, B-12 b/a) yer aldığı yüksek çerçeveli mezarın uzun kenarlarında sade haldeki kabaralar da geometrik süsleme uygulamalarıdır.

Süsleme olarak değerlendirilebilecek diğer bir alan da kadın mezar taşlarında görülen saçlardır. Taşkent kadın mezar taşlarının arka cephelerinde örgülü ve örgüsüz şekilde işlenen saçlar, baş kısmından başlayarak bele kadar uzanmaktadır. Tek parça olarak verilen örgülü saçlarda belikler işlenebildiği gibi işlenmeden de bırakılabilmektedir. B-10 b'de saçın uç kısmı saç tokası ile bağlanırken; B-12 b numaralı mezar taşında ise belik araları işlenmiş ve saç örgüleri ayak taşlarında görmeye alışık olduğumuz serviye benzetilmiştir.

Mezar Taşlarında Yazılar

Mezar taşlarının genelinde bir başlangıç ifadesi (serlevha) ve hemen ardında ölümle ilgili kalıplaşmış edebi bir metin görülmektedir. Mezarda yatanın kimlik bilgisi verildikten sonra Fâtiha istenerek, vefat tarihi belirtilmektedir.

İncelenen mezar taşlarında, kimlik bilgisi dışında durum-sebep bildirme, Tanrıdan ve insanlardan istek, çeşitli dua kalıpları gibi ifadeler de yer verilmiştir. 10 ayak taşında ise herhangi bir yazı bulunmamaktadır (B-2 a, B-3 a, B-5 a, B-9 a, B-10 a, B-12 a, B-13 a, Bo-1 a, Bo-2 a, S-1 a).

Başlangıç ifadeleri içerisinde en sık kullanılan ifade *Hüve'l-Bâkî* beş mezar taşında okunmaktadır (B-2 b, B-3 b, B-4 b, B-6 b, B-7 b). İkişer mezar taşında *Hüve'l-Hallâkü'l-Bâki* (S-1 b, S-2 b), *Hüve'l Hayyü'l-Bâki* (B-8 b, S-3 b) ve bir mezar taşında da doğrudan tarihe (1959) yer verilmiştir (Bo-1 b). Bunların dışındaki dört mezar taşında serlevha bulunmamaktadır (B-5 b, B-9 b, B-10 b, Bo-2 b). Üç mezar taşının üst kısmı kırık olduğu için başlangıç ifadeleri okunamamaktadır (B-1 b, B-12 b, B-13 b). Bir mezar taşında kitabe

metni bulunmazken (B-14 b), bir mezar taşının kitabesi ise tamamen silinmiş olduğundan başlangıç ifadesi tespit edilememiştir (B-11 b).

Durum ve sebep bildirme kişinin ölmeden önceki durumunu anlatan veya ölüm sebebine yer veren ifadelerdir. İncelediğimiz dört mezar taşında durum bildirme ifadelerine yer verilmiştir: *Âh ile zâr kılarak tazeliğime doymadım/Çün ecel peymânesi dolmuş murâdım almadım/Hasretâ fâni cihanda tûl-ü 'ömr sürmedim/Firgatâ takdir bu imiş tâ ezelden bilmedim* (B-2 b, B-7 b)

Bir mezar taşında ise hem durum hem de sebep bildirme ifadelerine yer verilmiştir: *Emr itdi Hüdâ eyledi fermân/İrîşdi ecel vermedi amân/Otuz altıda şehiden virdim cân/Yirmi yaşında vâki' oldu bu hicrân* (B-4 b).

Günümüz Türkçesiyle hazırlanan bir mezar taşında da vefat edenin genç yaşta öldüğü *Genç yaşında/Ölüm geldi ya/Dikildi başıma* (B-13 b) şeklinde ifade edilmiştir.

Kitabe metinleri okunabilen mezar taşlarının arasında dört mezar taşında Tanrı'dan istek ifadeleri bulunmaktadır. İki mezar taşında *Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân/Bi-hakk-ı Arş-ı A'zam nûr-ı Kur'an* (B-3 b, S-2 b). Bir mezar taşında *Gufrân-ı Rahîm ü Rahman/Şefâ'at Hasbi Yezdân* (S-3 b) ve kitabe metni tam okunamayan bir mezar taşında ise *Şefâ'at Hasbi Yezdân* (B-6 b) kalıbının kullanıldığı görülmektedir.

İncelediğimiz örneklerden yedi tanesinde insanlardan istek ifadeleri bulunmaktadır: *Gelüb kabrimi ziyâret eden ihvân /İdeler rûhuma bir Fâtiha ihsân* (B-3 b, B-9 b, S-2 b) en yaygın kalıp olup kitabe metni tam okunamayan bir mezar taşındaki ... *ihvân* (B-6 b) ifadesi de benzer bir kalıba işaret etmektedir. *Nazareyle.../kabrimint.ş. .../Gençyaşında/Ölüm geldi ya/Dikildibaşıma/Fâtiha* (B-13 b), *Okuyan fâtiha rûhuna leylünehâr* (S-1 b) ve *Rûhuma bir Fâtiha ihsân* (S-3 b) kalıpları birer defa kullanılmıştır.

Altı mezar taşında *merhûme mağfûre leha* (B-1 b, B-10 b), *mağfûrleh* (B-4 b), *mağfûr* (B-5 b), *merhûm* (B-8 b) ve *el-merhûm ve'l-mağfûr* (Bo-1 b) şeklinde dua ibareleri yer almaktadır.

Taşkent mezar taşlarında aile ya da sülale ismine oldukça az yer verilmiştir. Kitabe metni okunabilen bir mezar taşında *Darıcı oğlu* (B-3 b) ifadesi ile aile bağlarına gönderme yapılırken; metin kısmı büyük oranda erimiş olan bir mezar taşında da ...*zâdeden Ahmed Efendi* (S-1 b) şeklinde bir sülale ismine yer verilmiştir. Ancak sülale ismi okunamamaktadır. 1937 tarihli günümüz alfabesiyle hazırlanmış bir mezar taşında *Darıcı* (B-9 b) ve 1959 tarihli bir mezar taşında da *Bazanamur* (Bo-1 b) şeklinde birer soyadı okunmaktadır.

Taşkent mezar taşlarında lakap ve isim kullanımı oldukça azdır. Sadece üç mezar taşında *Hacı* (B-4 b, B-6 b, S-3 b) ve bir mezar taşında da aynı anlamda *el-Hac* (S-2 b) ünvanı geçmektedir.

Erkek isimleri arasında *Mustafa* üç (B-3 b, Bo-1 b, S-2 b), *Veli* (B-4 b), *Ali* (B-5 b), *Mehmet* (B-6 b), *Ahmet* (S-1 b), *Hasan* (S-3 b) ve *Hızır* (B-8 b) birer defa kullanılmıştır. Kadın isimleri arasında ise *Aişe* (B-1 b) ve *Emine* (B-9 b) ismi birer defa kullanılmıştır. Bunların dışında üç mezar taşında isme yer verilmemiştir (B-2 b, B-7 b, B-13 b). Üç mezar taşının kitabesi erimiş olup okunamadığından (B-10 b, B-11 b, B-12 b)

bir mezar taşının da alt satırları beton altında kaldığından (Bo-2 b) isim tespiti yapılamamıştır. Bir mezar taşında ise kitabe metni bulunmamaktadır (B-14 b).

Mezar taşlarında görülen fâtiha kalıpları dört mezar taşında *rûhuma bir fâtiha ihsân* (B-3 b, B-9 b, S-2 b, S-3 b), üç mezar taşında *rûhuna fâtiha* (B-4 b, B-6 b, B-8 b), iki mezar taşında sadece *fâtiha* (B-13 b, Bo-1 b) ve bir mezar taşında da *okuyan fâtiha ruhuma leylünehar* (S-1 b) şeklindedir. Kitabesi silinmiş olan bir mezar taşında ise ... *rûhuna* (B-10 b) ibaresi kısmen görülebilmektedir.

İncelenen 19 baş taşından en erken tarihli olanı Aişe isimli bir kadına ait olan 1216/1803-1804 (B-1 b) tarihli mezar taşı, en geç tarihli olanı ise Mustafa Bazanamur'a ait günümüz alfabesiyle hazırlanmış 1959 (Bo-1 b) tarihli mezar taşıdır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden iki (1222/1807-1808 (B-2 b), 1235/1819-1820 (B-3 b)), ikinci çeyreğinden iki (1250/1834-1835 (S-1 b), 1254/1838-1839 (B-4 b)), üçüncü çeyreğinden bir (1285/1868-1869 (S-2 b)), son çeyreğinden iki mezar taşı tespit edilmiştir (1302/1884-1885 (B-5 b), 1314/1896-1897 (B-6 b)). 20. yüzyılın ilk çeyreğinden üç (1324/1906-1907 (B-7 b), 1330/1911-1912 (B-8 b), 1343/1924-1925 (S-3 b)), ikinci çeyreğinden ise bir mezar taşı incelenmiştir (1937 (B-9 b)).

Bir mezar taşının alt satırları beton altında kaldığından (Bo-2 b), üç mezar taşının da kitabesi erimiş olduğundan (B-10 b, B-11 b, B-12 b) tarihleri tespit edilememiştir. Bir mezar taşında kitabe metni bulunmazken; (B-14 b) bir mezar taşında da kitabe olmasına rağmen tarihe yer verilmemiştir (B-13 b).

Mezar taşlarında sadece vefat yılına yer verilmiş, ay ve gün bilgilerine değinilmemiştir.

Yazı Tipleri

İncelenen mezar taşları zemin oyma tekniğinde hazırlanmış ve harfler kabarık bir şekilde işlenmiştir. Herhangi bir usta ismi ya da imzasına yer verilmeyen kitabelerin metinlerinin taşta işlenmesinde kaba bir işçilik görülmektedir (Fotoğraf 11). Yazıları belirli bir hat karakteri içerisinde ele alabilmek mümkün değildir. 14 mezar taşında eski yazı, dört mezar taşında ise günümüz alfabesinin büyük harfleri tercih edilmiştir (Fotoğraf 12). Ancak bu yazılarda da kelime bütünlüğüne dikkat edilmeden, hece ve kelimeler kitabe alanının durumuna göre kesilerek işlenmiştir.



Foto. 11. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir mezar taşı kitabesi (S-3 b).



Foto. 12. Günümüz alfabesiyle yazılmış bir mezar taşı kitabesi (B-9 b).

Sonuç

1031-1035 yılları arasında Oğuzların bir kolu olan Avşar boyunun yerleşmesiyle kurulan Taşkent; fiziki yapısı itibariyle adından da anlaşılacağı üzere taşlık ve engebeli bir yerleşim alanıdır. Bu nedenle mezar yapımında taş malzeme bazen kabaca bazen de daha ayrıntılı şekilde biçimlendirilerek kullanılmıştır. Mezar taşlarında bölgeden çıkarılan ve halk arasında “bor taşı” adı verilen, kolay işlenebilen ve ne yazık ki kolayca tahrip olabilen kalker taşı tercih edilmiştir.

Taşkent ilçe merkezinde yer alan Arap Hoca, Asar, Belen, Boğaz, Ilıcapınar ve Sofu mezarlıklarından sadece Belen, Boğaz ve Sofu mezarlıkları tarihi mezarlık alanlarıdır. Bu sebeple çalışmada söz konusu bu üç mezarlık alanındaki 19 baş ve 10 ayak taşı olmak üzere toplam 29 mezar taşı incelenmiştir. Bununla birlikte mezarlıklarda kitabesiz ve kabaca biçimlendirilmiş birçok mezar taşının bulunması yörede mezar taşı dikme geleneğinin köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Bir kısmı tarihsiz ya da tarihi okunamayan mezar taşlarından 13’ü 1803-1804 ve 1959 yılları arasında yaklaşık 150 yıllık bir dağılım göstermektedir. Osmanlı döneminin son yılları ile Cumhuriyet döneminin başlangıcına tarihlenen mezar taşlarından 14’ü Osmanlı Türkçesi, dördü ise günümüz Türkçesi ile yazılmıştır. Günümüz Türkçesi ile yazılan mezar taşları, biçimsel özellikleri açısından geleneği devam ettirdikleri için çalışmaya dahil edilmişlerdir. Ayrıntıların yer almadığı kitabe metinlerinde alfabe değişse de edebi kalıplar tekrar edilerek kullanılmıştır.

Genel anlamda kaba bir işçiliğin görüldüğü Taşkent mezar taşlarında yazı türünü belli bir hat çeşidi içerisinde ele almak mümkün değildir. Söz konusu yazılar, hat sanatının kuralları dışında taş ustasının el becerisi oranında taş işlenmiştir.

Türklerin mezar taşı dikme geleneği ve buna bağlı olarak çeşitli isimlerle anılan ölü taşları Anadolu’da baş, boyun ve gövde şeklinde şematize edilmiştir. Sarık, kavuk ve fes gibi çeşitli başlıklarla vurgulanan erkek mezar taşlarında görülen bu antropomorfik yaklaşım, incelediğimiz kadın mezar taşlarında da kadın başı ve özellikle saç veya saç örgüsüyle öne çıkarılmıştır. Türkistan coğrafyasında Göktürk, Kıpçak ve Kuman taş heykellerinde görülen saç ve saç örgüsü, bir Türkmen geleneği olarak Anadolu’ya taşınmış ve mezar taşlarında da yerini almıştır. Taşkent’teki mezar taşlarının benzerlerini yakın coğrafyada Hâdim, Ermenek, Antalya-Korkuteli Büyükköy, Antalya-Barınaklar ve Mersin Karayakup ile Elazığ-Teslim Abdal, Adıyaman-İncearaplar ve Malatya-Sancaktar mezarlıklarında görmek mümkündür.

Taşkent mezar taşları oldukça sade ve yerel ustalar elinde şekillenmiş eserlerdir. İşlevin ön planda olduğu mezar taşlarında kullanılan bazı unsurlar ise geçmişle gelecek arasındaki bağı ortaya koymaktadır. Türk sanatında yaygın bir kullanım alanı olan ve aynı zamanda Avşar boyunun damgası olan çarpı (X) motifi yörenin etnik kimliği ile ilgili de bilgi vermektedir. İncelediğimiz mezar taşları her ne kadar 19 ve 20. yüzyıla ait olsalar da yerel ustaların kültürel belleklerindeki sürekliliği ortaya koymaları açısından önemli örneklerdir. Kaynağı Orta Asya olan pek çok motif, halen varlığını

sürdürmekte ve bize köklerimizi hatırlatmaktadır. Köklerimizden aldığımız gücü geleceğe taşımak ise hepimizin en büyük sorumluluğudur. Bu nedenle kültürümüzün taşıyıcısı durumundaki mezar taşlarının tespiti, tanımlarının yapılması ve gelecek kuşaklara aktarılması hem atalarımıza hem de gelecek nesillere olan borcumuzdur. Çalışmamızın bu kapsamda değerlendirilmesini temenni ederiz.

Kaynakça

- AKÖZ, A. (1996), "XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ Kazası (1501-1540)", *Osmanlı Araştırmaları*, (XVI), 67-84.
- AKKUŞ, M. (2015), Selçuklu Döneminde Taşkent (1075-1308), (Ed. M. BİREKUL), *Konya Ansiklopedisi* 8, (s. 284-287), Konya: Kültür A.Ş.
- ARSLAN, A. (2007), *Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresi Mezar Taşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.
- ARSLAN, M. & UYSAL, N. (2010), "Adıyaman Besni İlçesi İncearaplar Köyü'ndeki Mezar Taşları", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (25), 15-49.
- BABACAN, H. & POLAT BECKS, B. A. & ALLAHVERDİ ŞAHİN, R. (2019), Korkuteli Büyükköy Mezarlığı'ndan Osmanlıca Kitabeli Mezar Taşları, (Ed. B. KOÇAKOĞLU, B. KARSLI, D. ÇAKILCI), *Antalya Kitabı Antalya'da Türk-İslâm Medeniyetinin İzleri 2*, (s. 659-676). Konya: Palet Yayınları.
- BAHAR, H. (2015), "Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü", *Aile Yazıları/8*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, 273-294.
- BERKLİ, Y. (2006), "Ardahan-Çıldır Çevresinde Heykel Biçimli Mezar Taşlarının Türk Sanatındaki Yeri ve Önemi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (9), 174-186.
- BERKLİ, Y. (2012), "Azerbaycan-Bakü'de Bulunan İnsan Heykel Biçimli Mezar Taşları ve Orta Asya-Azerbaycan-Anadolu İlişkisi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (61), 27-42.
- BÜLBÜL, D. (2017), *Hadim Mezar Taşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- BÜLBÜL, D. (2020), "Konya-Hâdim'de Bulunan Saç Süslemeli Kadın Mezar Taşları", *2. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları Sempozyumu (22-25 Ağustos 2019 Ahlat/Bitlis) Tam Metin Bildiriler*, (s. 5-47). Kayseri: Kimlik Yayınları.
- ÇAKMAKOĞLU KURU, A. (2020), "Türk Mimarisinde Çapraz "X" Motif ve İkonografisi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (4), 2263-2285.
- ÇAL, H. (1999), "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 28-30 Mayıs 1999*, (s. 206-241). İstanbul: Eyüp Belediyesi.
- ÇAL, H. (2007), "Göynük (Bolu) Şehri Mezar Taşları". *Vakıflar Dergisi*, (30), 295-383.
- ÇAL, H. (2008), Ah Minel Mevt Kastamonu Şehrindeki 14-20. Yüzyıl Mezar - Mezar Taşları, (Haz. L. SEYMEN), *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, (s. 353-373). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- ÇAL, H. & ÇAL ATAĞOĞUZ, Ö. (2008), *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*. Ankara: Kastamonu Belediyesi Yayını.
- ÇAL, H. & İLTAR, G. (2011), *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*. Ankara: Giresun Valiliği Yayınları.
- ÇAL, H. (2015), *Boyabat Mezar Taşları*. Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları: 1.
- ÇAL, H. (2020), Edirne Şehrindeki Mezar Taşlarında Başlık Tipleri, 2. *Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları Sempozyumu (22-25 Ağustos 2019 Ahlat/Bitlis) Tam Metin Bildiriler*, (s. 223-248). Kayseri: Kimlik Yayınları.
- ÇETİNASLAN, M. (2021), *Taşların Dili: İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. Bursa.
- ÇORUHLU, Y. (2018), Türk Mezar (Ölü) Taşlarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Türk İslâm Dönemindeki Devamı ya da Dönüşümü Üzerine, (Ed. C. ARSLAN, F. ÖZLER, M. MAYDA), 1. *Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları Sempozyumu 19-21 Eylül 2018*, (s. 482-523). Azerbaycan: Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı.
- DEMİRTAŞ, R. (2019), *Hurufat Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Pirlevganda (Taşkent) Kazası Klasik Eğitim Kurumlarının Analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- DURAN, R. (2019), "Motiflere Dönüşmüş Türk Damgaları-Geometrik Motiflere Farklı Bir Bakış", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13 (23), 679-698.
- DURAN, R. & BAŞ, A. (2019), "Ermenek'te Türk Dönemi Kadın Mezar Taşları", (Ed. H. MUŞMAL, E. YÜKSEL & M. A. KAPAR), *Karaman Araştırmaları-1*, (s. 113-119). Konya: Palet Yayınları.
- ERTAN, F. & ERTUĞRUL, V. & ŞENGÜDEN, M.A. & ÖZBABA, H. R. (1974), *Taşkent'in Doğuşu*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- GÜZEL, E. (2017), "Malatya Sancaktar Mezarlığı'ndaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 4 (10), 111-143.
- HANOĞLU, C. (2018), "Rize'de Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşlarına Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (45), 291-344.
- KARA, H. & DANIŞIK, Ş. (2005), *Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. Konya: Meram Belediyesi Kültür Yayınları.
- KARAMAĞARALI, B. (1992), *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KOCAMAZ, İ. (2013), *Konya İli, Taşkent İlçesi ve Köyleri Ağzı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- LAQUEUR, H. P. (2007), *Hüve'l-Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. S. DİLİDÜZGÜN (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- MUŞMAL, H. & ÇETİNASLAN, M. (2013), "Beyşehir İlçe Merkezindeki Çeçen-İnguş Muhacirlerine Ait Mezar Taşları", *Tarih Okulu Dergisi*, (XVI), Aralık, 423-469.

- MUŞMAL, H. & KUNT, İ. & ÇETİNASLAN, M. (2014), "Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Külliyesindeki Türbelerde Yer Alan Mezar Taşları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 165-215.
- NEFES, E. (2007), "Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığı'nda Kitabelerinde Şair Adı Bulunan Mezar Taşları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24-25), 229-246.
- ÖLMEZ, F. N. (2016), Türk Kültüründe Saça Değın Simgesel ve Alegorik Bir Değerlendirme, (Haz. İ. ÜNVER NASRATTINOĞLU), *Uluslararası Türkiye - Çekya İlişkileri Sempozyumu ve Karma Türk Sanatları Sergisi 10/14 Temmuz*, (182-194). Ankara: Halk Kültürü ve Araştırmaları Kurumu: 60.
- ROUX, J. P. (1999), *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul.
- SAK, İ. (1997), "Osmanlı Döneminden Günümüze Hadim", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 169-180.
- SEVİN, V. & ÖZFIRAT, A. (2001), "Hakkari Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar İlk Not", *Bellekten*, 65 (243), 501-518.
- SİLİ, T. (1996), "Bir Orta Asya Geleneği Koç-Koyun Heykel Mezartaşları", *Bilig*, (1), 60-65.
- ŞAHBAZ, M. (2020), "İslâmiyet Öncesi Türklerde Saç Kültürü", *Tarih Okulu Dergisi*, (46), 1490-1507.
- TANRIDAĞLI, G. (2000), "Uygur Kültüründe Saç Örgüleri ve Anlamları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (14), 47-53.
- YARIŞ, S. (2018), "Üsküdar Ayazma Cami Haziresindeki Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 27 (1), 197-249.
- YENİ, Ö. (2013), "Kastamonu Honsalar Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı*, 6 (25), 594-611.